

Проблеми та перспективи сучасної освіти України: спроби наукової рефлексії

*Корильчук Неоніла Іванівна¹, Дзевицька Лариса Сергіївна²,
Василіук-Зайцева Світлана Вікторівна³*

Опубліковано	Секція	УДК
10.02.2023	Освіта/Педагогіка	330.34: 371(477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7664630>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стан освітньої системи в Україні вже тривалий час викликає занепокоєння. Проблеми в освіті суттєво загострилися у зв'язку з пандемією COVID-19 та війною.

Одна з проблем полягає в тому, що навчальні програми в Україні базуються на заучуванні та запам'ятовуванні, а не на критичному мисленні та навичках вирішення практичних задач. Іншою проблемою є те, що система освіти в Україні є централізованою, з невеликим простором для інновацій чи експериментів на місцевому рівні. Це уповільнює впровадження новітніх методів навчання вчителями. Нарешті, брак ресурсів і фінансування ускладнює реалізацію сучасних методів навчання.

Існує кілька шляхів подолання застарілих методів навчання в Україні. Одним із рішень є реформування навчальних програм, які орієнтовані на розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем. Цього можна досягти шляхом включення більшої кількості практичного, проектного навчання та заохочення вчителів до використання інтерактивних і сучасних методів навчання. Іншим рішенням є децентралізація системи освіти та надання більшої автономії місцевим школам і вчителям. Це дозволить їм експериментувати з новими методами навчання та якісніше задовольняти потреби своїх учнів. Інвестування в технології та інші ресурси для підтримки інтерактивного й цікавого навчання можливе у разі заохочення державно-приватного партнерства для подолання розриву в ресурсах і фінансуванні

Варто зазначити, що згадані рішення непрості та не можуть реалізуватися швидко, вони потребують, перш за все, перемоги, а також подальших системних змін, відданості та співпраці з боку уряду, приватного сектору й освітян.

Ключові слова: наукова рефлексія, система освіти, цифрова освіта, інформаційно-комунікаційні технології, дистанційна освіта, російсько-українська війна.

¹ к. мед. н., доцент кафедри терапії та сімейної медицини, медичного факультету, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, Майдан Волі, 1, Тернопіль, 46001, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1055-9292>

² кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін, Факультет №1, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0002-9093-7635>

³ MPhil in Physics, Старший викладач, кафедра вищої математики, Державний університет телекомунікацій інститут інформаційних технологій, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0875-462X>

Problems and prospects of modern education in Ukraine: attempts at scientific reflection

Annotation. The substantial education system in Ukraine has been a source of great concern for a long time, and there are several specific facts that emerge from this issue. Problems in education are exacerbated by the ongoing COVID-19 pandemic and the catastrophe of war.

One of the main problems is that the current curriculum in Ukraine is about rote learning and memorization rather than critical thinking and practical problem-solving skills. Another problem arises in the fact, that the education system of Ukraine is centralized; there is little space for innovation and experimentation at a convenient level. This can make it difficult for educators to adapt their methods to the modern needs of students. Finally, the lack of resources and necessary funding for schools can make it difficult to implement the most modern teaching methods, such as technology-assisted learning.

There are several ways to overcome outdated teaching methods in Ukraine.

One of the best solutions is to reform the curriculum to place more emphasis on critical thinking and problem-solving skills. This can be achieved by including more hands-on learning based on a large number of projects and by encouraging teachers to use more interactive and engaging teaching methods. Another solution is to decentralize the education system as much, as possible, and give more autonomy to local schools and teachers. This will allow them to experiment more with new teaching methods and better meet the modern needs of their students, providing additional resources and funding to schools, as well as training teachers in modern teaching methods. This will allow schools to invest in modern technology and other resources to support interactive and engaging learning.

Public-private partnerships has to be encouraged to close the gap in needed resources and funding. It is worth noting that the proposed solutions are not simple and quick, they require systemic changes, full commitment and constant cooperation from the government, the private sector and educators.

Keywords: scientific reflection, education system, digital education, information and communication technologies, distance education, Russian-Ukrainian war.

Вступ

Постановка проблем у загальному вигляді. У зв'язку з глобальними трагічними світовими процесами, які руйнують усталеність соціального порядку, закріплення України в статусі «ключового гравця» на мапі світу, розуміння важливості освіти для якісного формування нового світопорядку, дослідження проблем та перспектив сучасної освіти саме України стають надзвичайно актуальними. Докорінні зрушення, здійснювані на військовому, політичному, економічному й соціокультурному просторі України, обумовлюють необхідність ґрунтовнішого дослідження освіти України, звернення до її наукової рефлексії. Проте, актуальність теми дослідження зумовлена не лише зазначеними процесами поглиблення кризового стану соціуму, а й тим, що освіта постає як потужний чинник консолідації свідомості нації, спроможний встановити оптимальні форми та способи людського буття після вирішення екстремальних ситуацій суспільної історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, наукова рефлексія найперше орієнтована на критику й усвідомлення теоретичного, а не практичного знання та досліджує способи й методи пізнання, які використовуються в тій чи іншій сфері досліджень. При цьому, наукове пізнання сучасної освіти в Україні має конкретні та специфічні критерії строгості, адекватності й обґрунтованості; знаходячи опертя в даних з конкретних наук, зосереджуючи увагу на об'єктивних законах та

закономірностях, оперує теоретичними категоріями, аналізує вітчизняний та світовий досвід. Наукова рефлексія неможлива без поєднання гуманітарних, природничих, економічних наук, тільки так вона набуває глибинного сенсу – здобування знання, як вищої мети наукового дослідження. Проблеми наукового пізнання сучасної вітчизняної освіти були висвітлені в роботах таких авторів: Олексенко Р., Воронкової В. [1], Shermana M., Puhovskogo E., Kambalovoi Y. & Kdyrovoy I. [9].

Формулювання цілей статті. Специфіка наукової рефлексії сучасної освіти України формується в контексті теоретико-світоглядного узагальнення тієї традиції мислення, що репрезентує необхідність становлення цілісної освітньої системи, розглянутої з боку творчого цілепокладання, і з акцентом на суб'єкт-об'єктному розумінні особи, що навчається. Відповідно, метою цієї статті є розгляд кризового стану освіти у вітчизняному суспільстві з глибоким аналізом можливостей подолання деструктивних явищ в освіті, створення простору для реалізації особистості, надання реальному освітньому процесові тих ідеалів, які відповідають вимогам часу й здатні всебічно вплинути на духовний, інтелектуальний і економічний клімат сьогодення; здійснення наукової рефлексії як дослідження інваріантних (загальних), стійких, природних властивостей і якостей процесу освіти в його соціокультурній мінливості; відтворення цілісної системи у визначеному – національному – типі культури.

Результати

Наукова рефлексія освітнього процесу, піднімаючись над рівнем повсякденних процесів, набуваючи рис наукової теорії, розвивається, як певна цілісність взаємодії іманентної (адекватної) і конструктивної (синтетичної) сторін пізнавальної діяльності. Ці сторони дослідження можна охарактеризувати як шаблі теорії, яка претендує на істинність аргументованих фактів і знань.

Смислове значення іманентного рівня полягає у здобутті висновків і гіпотез, що логічно випливають із внутрішнього змісту існуючих основоположень і відрізняються від помилкових орієнтирів, диспозицій, пропозицій, передумов, елементів, які імпліцитно є присутніми в основі сучасних педагогічних та пов'язаних з ними теорій. Іманентний же розгляд виявляється в осмислених інтерпретаціях, розгортанні концептуального ядра наочного освітнього процесу. Іншими словами, наукова рефлексія прогресує в рамках окресленої цілісності та спрямованості на виявлення властивих цій цілісності внутрішніх особливостей освіти як такої.

Наукова рефлексія сучасної освіти України набуває цілісного вигляду на наступному – конструктивному рівні, основним завданням якого є пошук факторів, що ззовні детермінують вихід за межі наявної основи, а також генерування якісно нових утворень. Це є можливим лише за допомогою поетапної реалізації моделювання й передбачення, як основних стадій формування нової освітньої системи. У контексті дискурсивної інтерпретації зазначені рівні розвитку наукової рефлексії розрізняють за такими рівнями:

- 1) предметно-змістовний (рівень теоретичного підґрунтя);
- 2) логіко-методологічний (спосіб теоретичного освоєння);
- 3) комунікативно-мовний (тип взаємодії нових концепцій та підходів з панівною на цей момент в освіті парадигмою).

Прагнення максимально оптимізувати освітній процес спонукує науковців використовувати всю сукупність парадигмальних принципів, методів, методик для досягнення поставленої мети. Ідея науковості як строгого ієрархічного утворення у вигляді пірамідальної структури цінностей і вимог, що дуже бажані в науково-пізнавальній діяльності, вперше виникла в І. Канта. Згодом цю ідею значно розширилося

й доповнилося. Але й донині наукова рефлексія ототожнюється з істинністю та зводиться до методів пізнання, прийнятих у науці конкретного історичного періоду.

Науковий процес пізнання зумовлений, насамперед, узагальненою картиною світу, охоплює своїм синтезом найголовніші знання про предмет дослідження (в цьому випадку – процес освіти в Україні) у контексті своєї епохи. Майже на всіх етапах розвитку педагогічної думки (сучасність не є винятком), співіснують матеріалістичні й ідеалістичні компоненти картини світу: ідеалістична компонента освіти містить у своїх вихідних джерелах екстраполяцію психофізіологічного дуалізму, в той час, як для матеріалізму освіта є зрозумілим процесом, атрибути (властивості) якого у своїй динаміці утворюють реальність досліджуваного об'єкта – процесу освіти.

Сьогодні загальноприйнятий тип наукової рефлексії Галілея–Ньютона доповнився низкою нових принципів, згідно з якими, наприклад, можливі інші (крім редукції цілого до частини) типи пояснення, математичне знання не є універсальною мовою й стандартом науки. Якісні, «розуміючі» методи також мають велике значення.

Складність наукової рефлексії сучасної освіти України детермінована, насамперед, тим, що методологічний плюралізм дуже складно поєднати з уніфікованою системою правил. Навіть за послідовного виконання всіх умов наукового пізнання абсолютне обґрунтування претензій на істину в педагогічній науці ніколи не вдавалося. Всяке обґрунтування саме ґрунтується на деяких передумовах, усякий предикат істинності в цьому змісті – відносний і гіпотетичний. Отже, істинність гіпотези (припущення, теорії) ніколи не відповідає дійсності, даним досвіду й емпіричних фактів. Гіпотеза сама формує набір фактів, що спостерігаються та інтерпретуються, які зрештою підтверджують «істинність» гіпотези. [2]

Істина тільки тому відносна, що вона є відношенням. Саме тому кожна окрема «рефлексія» існує лише як відносно дійсна думка, яка тим більше є неправдою, чим більше претендує бути загальноприйнятою істиною. При цьому, шлях до істини для кожної думки залишається відкритим. Те, чи відповідає знання істині, залежить від контексту соціокультурних умов, у яких знання з'являється і зводиться до вміння знаходити методи встановлення істинності досліджуваного об'єкта.

При цьому варто пам'ятати, що претензія окремої науки на володіння абсолютною істиною стає все більш проблематичною. Прикладом осмислення цієї проблеми є кантівська «Критика чистого розуму». За І. Кантом, «істини» науки не мають нічого спільного з абсолютною істиною природного світу. Остання приховується у сфері ноуменального, і людині не дано знати, чи існує вона взагалі. Наукові ж «істини» знаходяться у сфері феноменального, і, хоча їх стає все більше, а могутність людини, яка спирається на наукові істини, поширюється, їхнє збільшення анітрохи не наближає людство до істини – абсолюту. Крім того, «бездушність» наукових істин не стосується безпосередньо людини. Іншими словами, наукова істина сама собою не несе людям правди; скоріше за все люди «стягують» численні правди в істину, яка є прийнятою в межах існуючої наукової картини світу [1, 61].

Поняття правди реалізує нові значення, які не зводяться до суб'єкт-об'єктного відношення. При цьому, хоча класична концепція істини зазнає змін, за істиною зберігається загальна значимість, тоді як правда характеризує зміст, що додається суб'єктові. Правда й істина про освіту у визначених межах починають співвідноситися як значення й зміст. Істина звужує різноманітне поле правд, і позначає той простір, де ці правди існують. Правда ж окреслює єдність існуючих істин і відшукує в них протиріччя. Наукова істина сьогодні виявилася тією точкою, в якій часткові правди про освіту можуть не лише конкурувати, але й взаємодіяти та співіснувати. Така «точка переходу логік» (за В. Біблером) породжує нові критерії освітньої раціональності і підвищує евристичний рівень педагогіки. Якщо Р. Декарт критерієм істинного знання вважав його

ясність і виразність, а Л. Фейєрбах такий критерій шукав у почуттєвих даних, то на початку ХХІ століття на перший план висуваються несуперечність (із погляду формальної логіки та здорового глузду), простота, стилістична погодженість, евристичність (здатність знання до саморозширення), критична рефлексія, антикон'юнктурність, плюралізм думок, зрозумілість – всі ці критерії мають безпосереднє відношення до формування сучасного вітчизняного освітнього простору.

Питання про істинність знання – це практичне питання (за К. Марксом), а питання про зрозумілість – це питання про цілісність ідеальних моделей об'єкта. Предикати істинності та зрозумілості в гносеологічному значенні протилежні: перша приписується знанню, якщо воно відповідає об'єктові, друга приписується об'єктові, якщо він відповідає знанню.

Критерієм зрозумілості в освіті, очевидно, є цілісність парадигми. Незважаючи на багатозначні експлікації «цілісності», через поняття єдиного, однорідного, неоднорідного, упорядкованого, повного тощо, труднощі можуть бути переборені, якщо не зараховувати «цілісність» до поняття «система», а вважати її однією із системних характеристик. При цьому, цілісність освітнього процесу не повинна бути «абсолютною» (це нереально), а натомість може формуватися як концептуальна, субстанційна, структурна або змішана єдність.

Розуміння відносності будь-якого обґрунтування й неминучості альтернативних інтерпретацій досвіду в педагогіці знаменує перехід від авторитарної істини до істини плюралізму. Ідеал плюралізму зумовлює постановку й вирішення проблем не в термінах «чи істинне, чи помилкове», а в контексті багатополюсної структури досвіду, що містить різновекторні сторони процесу освіти.

Незважаючи на плюралізм думок, які представляють наукову рефлексію в якості парадигм (Т. Кун), епістем (М. П. Фуко), дослідницьких програм (І. Локатос), чи пізнавальних інтересів (Ю. Хабермас), підставою сучасного стандарту науковості є мінімальні вимоги, що мають значення для всіх сфер наукового пізнання та володіють дискурс-методологічним арсеналом для усвідомлення світу. До необхідних компонентів наукової рефлексії, насамперед, належать проблемність, як окреслення фіксованої проблемної ситуації, і предметність – наявність спеціально виділеної предметної області в трансформації об'єктів і їхніх компонентів у соціумі. Ще К. Поппер стверджував: «Якщо взагалі можна говорити про начало науки чи пізнання, то воно починається з проблеми». Тому першочергове завдання наукової рефлексії освітнього процесу – це визначення предмета наукових роздумів та основних проблем, пов'язаних із цим предметом.

Тож можна виділити основні проблеми сучасної системи освіти в Україні. Насамперед це застарілі методи навчання, які вже тривалий час викликають занепокоєння освітян та науковців, і є кілька конкретних фактів, які демонструють цю проблему.

Загальновідомо, що навчальні програми в Україні все ще базуються на заучуванні та запам'ятовуванні, а не на критичному мисленні та навичках вирішення проблем. Такий підхід викликає занепокоєння тому, що він не готує учнів/студентів до вимог сучасного ринку праці та життя загалом.

Інша проблема полягає в тому, що система освіти в Україні є централізованою, з невеликим простором для інновацій чи експериментів на місцевому рівні. Це значною мірою уповільнює адаптацію методів вчителювання до потреб учнів.

Нарешті, брак ресурсів і фінансування для освітніх закладів ускладнює впровадження сучасних методів навчання.

Зазначені проблеми, з якими стикалася сучасна освіта в Україні за останні десятиріччя (відсутність фінансування, застарілі методи навчання, брак кваліфікованих викладачів, недостатня інтеграція сучасних технологій тощо), доповнилися й

поглибилися проблемами, зумовленими пандемією COVID-19 та відкритим військовим нападом Росії на Україну, що розпочався 24 лютого.

Надважкими викликами для сфери освіти України, зумовленими війною, стали:

- 1) глобальні руйнування освітньої інфраструктури, зокрема: знищення та пошкодження приміщень закладів освіти і всього того, що до них має відношення;
- 2) крім того, війна змусила тисячі учасників освітнього процесу залишити місця проживання й навчання. З огляду на необхідність забезпечення рівного доступу до навчання додатковим й тяжким викликом стало нечуване за масштабом переміщення учасників освітнього процесу як у межах України, так і за кордон;
- 3) обмеження елементарних фізичних потреб. Загроза життю та здоров'ю всіх учасників освітнього процесу;
- 4) ускладнення проблеми забезпечення доступу до освіти учасникам освітнього процесу, втрата безперервності навчання;
- 5) відсутність управлінського контролю на територіях, що потрапили під окупацію або перебувають у зоні активних військових дій. Насильницька заміна освітніх процесів на ворожі пропагандистські російські навчальні програми, підручники, перехід на російську мову навчання;
- 6) суттєве зменшення видатків на освіту в державному та місцевих бюджетах [3, 12].

Проте першочерговим завданням в сучасних умовах залишається збереження життя кожного громадянина України.

Зважаючи на тривалі військові дії, пошук шляхів подолання проблем освіти в Україні треба розпочинати вже сьогодні. І в цих умовах актуальним стає відомий вислів Ф. Бекона: «Не слід чекати великого приросту в знаннях від прищеплення нового до старого. Повинне бути здійснене оновлення до останніх основ, якщо немає бажання завжди кружляти з несуттєвим рухом уперед».

Одним із рішень є реформування навчальної програми, щоб більше зосередитися на критичному мисленні та навичках вирішення проблем. Цього можна досягти шляхом включення більшої кількості практичного, проєктного навчання та заохочення вчителів до використання більш інтерактивних та привабливих методів навчання.

Іншим рішенням є децентралізація системи освіти та надання більшої автономії місцевим школам і вчителям. Це дозволить їм експериментувати з новими методами навчання та краще задовольняти потреби своїх учнів.

Важливо також забезпечити більше ресурсів і фінансування для шкіл, ознайомити вчителів із сучасними методами навчання. Це дозволить школам інвестувати в технології та інші ресурси для підтримки інтерактивної та цікавої освіти.

Заохочування державно-приватного партнерства для подолання розриву в ресурсах і фінансуванні також значно сприятиме оптимізації освітнього простору України.

Крім того, окресленими й конкретними перспективними завданнями освіти є: цифрова трансформація освіти; створення цифрових освітніх продуктів (електронні щоденники, електронні журнали, паспорти предметів, електронні бібліотеки тощо); розширення інноваційної інфраструктури; зменшення бюрократизації освітнього процесу; розвиток сучасних інструментів навчання; пошук актуальних систем оцінки результатів; інтерактивні електронні підручники; бібліотеки електронних матеріалів як для вчителя, так і для учня; системи проміжних тестувань і онлайн-іспитів; розвиток навичок роботи з цифровими інструментами; підсилення ІТ-освіти; інтеграція освіти та науки в європейський простір; погодження освітнього законодавства й державної політики України та ЄС.

Зрозуміло, що ці рішення непрості й нешвидкі, вони потребують системних змін, відданості та співпраці з боку уряду, приватного сектору й освітян. Ці процеси не є лінійними чи простими, а розвиваються у складні, амбівалентні та суперечливі процеси.

Дещо можна зробити вже сьогодні, не чекаючи закінчення війни та «покращення ситуації»:

1. Виховувати медіаграмотність.

Сьогодні особливо гостро постала необхідність: розвивати критичне мислення і медіаграмотність; тренувати навички протистояння ворожій пропаганді та дезінформації; на практиці застосовувати засоби протидії фейкам. Крім того, в сучасних умовах украй важливо вміти аналізувати, оцінювати зміст медіатекстів, а також створювати власні медіапродукти.

2. Розвивати критичне й логічне мислення, креативність.

Одним із перспективно-пріоритетних умінь сучасності є креативне мислення. Тому вже сьогодні важливо формувати креативну особистість в межах освітнього процесу за допомогою методів творчої діяльності.

3. Упроваджувати проєктне навчання.

Проєктне навчання, беззаперечно, широко застосовується в освітньому процесі (проєкти можна створювати майже на кожному уроці, під час вивчення будь-якої теми) й максимально підвищує мотивацію до навчання. А технологічна підготовка учнів засобами STEM, STEAM-навчання сприятиме інтеграції молоді в світові освітні та наукові процеси

4. Поширювати навчання практичним компетенціям.

Це є одним із трендів останніх років. Розвивати в учнях уміння й навички, які в майбутньому допоможуть їм досягти успіху не лише можливо, але й украй необхідно. Йдеться про вміння висловлювати й доводити свою думку, тайм-менеджмент, стресостійкість, здатність діяти в різноманітних проблемних ситуаціях [8].

5. Опановувати інноваційні інструменти в навчанні.

Якомога ширше використовувати ігрові та інтерактивні методи роботи і сучасні освітні інструменти. Застосовувати онлайн-технології.

6. Приділяти увагу методам та технологіям інклюзивного навчання.

Інклюзивна освіта передбачає надання додаткової підтримки в освітньому процесі учням, які її потребують, – дітям з особливими освітніми потребами (ООП). Адаптація, модифікація та створення безпечного освітнього середовища, застосовування механізмів забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з ООП – це те, що неодмінно треба внести в плани з оптимізації освітнього процесу України.

7. Використовувати ігрові та інтерактивні методи роботи.

Наочним, ефективним та ще більш цікавим навчання стає у разі використання різноманітних інтерактивів та ігрових прийомів, а це, своєю чергою, мотивує учнів до самостійної дослідницької роботи, надихає та допомагає зрозуміти, як навчання пов'язане із реальним життям.

8. Використовувати сучасні освітні інструменти та онлайн-технології.

Особливого значення онлайн-технології набули в ситуації вимушеного переходу на дистанційне навчання: Word, Excel, Power Point, онлайн-тестування. Якісне використання цифрових методів навчання потребує зміни парадигми навчання, оновлення підходів до формування методів, активного звернення до інструментів платформ Google Meet, Zoom та Microsoft Teams. Ці платформи мають певні недоліки, але їхнє ефективне використання сприяє цифровізації [9, 15].

Впровадження зазначених вище процесів, їхня наукова рефлексія передбачає аналіз та оцінку сучасного стану освіти за допомогою методів дослідження та аналізу даних. Це, зокрема, вивчення ефективності методів викладання, навчального плану та освітньої політики, а також оцінка результатів освіти, наприклад, досягнення учнів/студентів та рівень освіти.

Кількісні методи наукової рефлексії сучасної освіти містять такі елементи:

1. Оцінка ефективності різних методів і технологій навчання, наприклад, онлайн/гібридне/змішане навчання.
2. Вивчення впливу освітньої політики та реформ (стандартизоване тестування, програми вибору школи та зміни навчального плану).
3. Аналіз даних про досягнення учнів для визначення сильних і слабких сторін системи освіти.
4. Дослідження зв'язку між рівнем освіти та соціальними й економічними результатами, такими, як зайнятість і дохід.
5. Вивчення ролі підготовки та професійного розвитку вчителів у покращенні результатів учнів.
6. Вивчення впливу соціально-економічних і демографічних факторів на освітні досягнень та успішності.
7. Дослідження впливу пандемії COVID-19 та військового нападу Росії на Україну на освіту; пошук можливих рішень для пом'якшення негативних наслідків [10].

Крім того, арсенал кількісних методів наукової рефлексії освіти був суттєво доповнений впровадженою в Україні (з 2018 року) міжнародною системою дослідження якості освіти PISA, яку майже 20 років тому започаткувала Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [11, 432–438].

Таблиця 1

Система дослідження якості освіти PISA

ПОКАЗНИК / ІНДЕКС	ОПИС
Індекс соціально-економічного статусу (ESCS)	Індикатор трьох компонент: – найвищий рівень освіти батьків (PARED-індекс); – найвищий професійний статус батьків (HISEI-індекс); – домашні володіння (HOMEPOS-індекс).
Показник задоволеності життям (ST016Q01NA)	Середні бали, отримані на основі відповідей учнів/студентів на запитання «Наскільки Ви зараз задоволені своїм життям загалом?» за шкалою від 0 до 10.
Індекс позитивного почуття (SWBP – ST186 (Q01NA, Q03NA, Q05NA, Q07NA, Q09NA))	На основі позитивних відповідей учнів/студентів на запитання «вкажіть, наскільки часто Ви відчуваєте себе так, як зазначено нижче?» – «Щасливо», «Бадьоро», «Гордо», «Радісно» та «Весело».
Індекс сенсу життя (EUDMO – ST185)	На основі відповідей учнів/студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Моє життя має чіткий сенс і мету», «Я уже зрозумів/-ла сенс свого життя» і «Я маю чітке уявлення про те, що надає сенс моєму життю».
Індекс ставлення до закладу освіти (ATTLNACT – ST036)	На основі відповідей учнів/студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Старання навчання в навчальному закладі допоможе мені отримати гарну

	роботу», «Старанне навчання в навчальному закладі допоможе мені вступити до престижного вищого навчального закладу» і «Старанно вчитися в навчальному закладі – важливо».
Індекс браку навчальних матеріалів (EDUSHORT – SC017)	На основі відповідей керівників закладів освіти на запитання щодо браку та якості матеріальних і людських ресурсів, які впливають на освітній процес у їхніх закладах освіти.
Показник кількості учнів на одного вчителя (STRATIO)	Відображає, яка кількість учнів / студентів припадає на одного вчителя / викладача
Показник співвідношення кількості учнів і кількості комп'ютерів (RATCMP1)	Відображає кількість комп'ютерів, доступних учням / студентам у закладі освіти. Цей показник розрахований як співвідношення між кількістю учнів / студентів, які навчаються в закладі освіти, та загальною кількістю комп'ютерів, доступних цим учням / студентам.
Показник співвідношення комп'ютерів, які підключено до мережі Інтернет, із загальною кількістю комп'ютерів (RATCMP2)	Відображає кількість комп'ютерів, які підключено до мережі Інтернет. Цей показник розрахований як співвідношення загальної кількості комп'ютерів у закладі освіти до кількості комп'ютерів, під'єднаних до мережі Інтернет.
Індекс відчуття приналежності до закладу освіти (BELONG – ST034)	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Я почуваюся зайвим/-ою в навчальному закладі», «Я легко знаходжу друзів у навчальному закладі», «Я почуваюся на своєму місці в навчальному закладі», «Я почуваюся незатишно у навчальному закладі», «Здається, я подобаюся іншим учням / студентам», «Я почуваюся самотнім/-ньою в навчальному закладі».
Індекс булінгу (BEINGBULLIED – ST038)	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Інші учні / студенти свідомо мене ігнорували», «Інші учні / студенти з мене глузували», «Інші учні / студенти мені погрожували», «Інші учні / студенти відбирали в мене мої речі або псували їх», «Інші учні / студенти давали мені стусанів або штовхали мене», «Інші учні / студенти поширювали брудні плітки про мене».
Індекс дисципліни (DISCLIMA – ST097)	Грунтується на відповідях, наданих учнями / студентами на запитання в анкеті стосовно дисципліни на заняттях. Учнів / студентів просили, повідомити, як часто («на кожному занятті», «на більшості занять», «на деяких заняттях», «ніколи або майже ніколи») у класі буває таке: «Учні / студенти не слухають, що говорить учитель / викладач», «На занятті галас і безлад», «Учитель / викладач змушений довго

	чекати, поки учні / студенти заспокоються», «Учні / студенти не можуть працювати добре», «Учні / студенти ще довгий час після початку заняття не беруться до роботи».
Індекс викладання (DIRINS – ST102)	На основі відповідей, наданих учнями / студентами стосовно чіткості й структури викладання на уроках української мови та літератури і зарубіжної літератури. Учні / студентів просили відповісти, як часто («На кожному занятті», «На більшості занять», «На деяких заняттях» та «Ніколи або майже ніколи») на заняттях буває таке: «Учитель / викладач формулює для нас чіткі навчальні цілі», «Учитель / викладач ставить запитання, щоб переконатися, що ми зрозуміли поданий матеріал», «На початку заняття вчитель / викладач коротко нагадує матеріал попереднього заняття», «Учитель / викладач говорить нам, що саме ми повинні вивчити».
Індекс вчительської підтримки (TEACHSUP – ST100)	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Вчитель / викладач проявляє інтерес до навчання кожного учня / студента», «Вчитель / викладач надає учням / студентам індивідуальні консультації, а також допомогу під час навчальних занять, коли вони цього потребують», «Учитель / викладач допомагає учням / студентам у їхньому навчанні», «Вчитель / викладач пояснює матеріал доти, доки учні / студенти зрозуміють».
Індекс сприйнятого відгуку вчителя (PERFEED – ST104)	На основі відповідей, наданих учнями / студентами стосовно поведінки з боку вчителя української мови та літератури і зарубіжної літератури. Студентів просили повідомити як часто («На кожному занятті», «На більшості занять», «На деяких заняттях» та «Ніколи або майже ніколи») за заняттях буває таке: «Вчитель / викладач говорить мені про мої сильні сторони в цих предметах», «Учитель / викладач радить мені, над чим я ще маю попрацювати», «Вчитель / викладач пояснює мені, як я можу покращити свої результати».
Індекс зацікавленості вчителя (TEACHINT – ST213)	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Було зрозуміло, що вчителю / викладачеві подобається нас навчати», «Ентузіазм учителя / викладача надихнув мене», «Було зрозуміло що вчителю / викладачеві подобалася тема, яку він пояснював на занятті», «Учитель / викладач насолоджувався процесом викладання».
Показник участі батьків у справах закладу освіти (SC064)	На основі відповідей керівників закладів освіти на запитань щодо участі батьків у житті учнів / студентів.

Індекс задоволеності читанням (JOYREAD – ST175)	Узагальнює відповіді на запитання анкети, де учнів / студентів просили погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Я читаю тільки тоді, коли змушений/-а»; «Читання – одне з моїх найулюбленіших занять»; «Мені подобається обговорювати книги з іншими людьми»; «Як на мене, читання – то марнування часу»; «Я читаю лише для того, щоб отримати потрібну мені інформацію».
Індекс вправності читача (SCREADCOMP – ST161 (ST161Q01HA, ST161Q02HA, ST161Q03HA))	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм було запропоновано оцінити себе, як читачів. Учням / студентам було запропоновано погодитися або не погодитися з такими твердженнями: «Я вправний читач / вправна читачка», «Я здатний/-а розуміти складні тексти», «Я читаю вільно».
Індекс невправності читача (SCREADDIFF – ST161 (ST161Q06HA, ST161Q07HA, ST161Q08HA))	На основі відповідей учнів / студентів на запитання, де їм було запропоновано оцінити себе, як читачів. Учням було запропоновано погодитися чи не погодитися з такими твердженнями: «У мене завжди були труднощі з читанням», «Мені доводиться перечитувати текст кілька разів, щоб добре його зрозуміти», «Мені складно відповідати на запитання до тексту».

Ця система є одним із найавторитетніших джерел інформації про освіту в світі. Нині для прийняття обґрунтованих політичних рішень у галузі освіти дієвими інструментами можуть бути зазначені вище індекси й показники. Ці дослідження доцільно проводити вкупі з іншими кількісними методами дослідження, наприклад, опитуванням, експериментами та статистичним аналізом, або якісними методами дослідження, наприклад, тематичними дослідженнями, інтерв'ю та етнографічним спостереженням. Результати цих досліджень можуть сприяти прийняттю освітніх політичних рішень і підвищенню ефективності системи освіти. У разі якісної реалізації наукової рефлексії освіти з застосуванням зазначених вище кількісних методів дослідження, в Україні цілком реалістичним варіантом розвитку є поступова модернізація освіти в умовах наявних суспільних процесів, економічної кон'юнктури та зовнішніх, нехай навіть вкрай несприятливих, чинників.

Висновки

Незважаючи на суттєві зусилля, що спрямовані на оптимізацію освітнього вітчизняного процесу, ситуація в Україні ускладнена війною, тому відсутні алгоритми вирішення актуальних зазначених проблем. Стан суспільного універсуму та його актуальні (трагічні) прояви призводять до формування нової освітньої культури, пов'язаної з парадигмальними зрушеннями в Україні, до пошуків іманентних проєктів втілення в життя загальнолюдських цінностей, розв'язання життєво важливих проблем сучасної цивілізації, основою якої значною мірою є освіта.

Існування численних методологічних схем наукової рефлексії освіти зумовлює необхідність інтеграції теорій різних наук в єдину концептуально оформлену загальнонаукову картину світу, пошук загальних методологічних основ розуміння, діагностування та вирішення проблем освіти.

В статті зроблено акцент на системному програмно-цільовому підході до методології наукової рефлексії освіти. Виходячи з принципу методологічного плюралізму, в науковому пізнанні освіти доцільно використовувати такі методи:

діалектичний (дає змогу розглянути взаємодію освіти зі світом на основі закономірностей, закладених у природі мислення); логіко-історичний (сутність людини, як предмет в категоріях історичного буття суспільства, виявляється у процесі зняття протиріч); системно-структурний (дозволяє експлікувати людину в освітню систему, що саморозвивається та має визначену структуру, яка проявляється у вигляді конкретних варіантів єдиної інваріантної сутності); синергетичний (дає змогу визначити освіту як складну організовану нелінійну, неупорядковану систему, подальший розвиток якої не може бути однозначно визначений, але може бути прогнозований із великим ступенем імовірності).

Наукова новизна дослідження зумовлена його об'єктом, складністю поставлених завдань і засобами їх досягнення. Це дало змогу отримати результати, що мають елементи наукової новизни, а саме: розкрита методологічна специфічність змісту наукової рефлексії як комплексу компонентів наукового знання; поглиблено розуміння закономірностей освітнього процесу, трансформації теоретико-пізнавальних форм у форми розвитку людини в її освітньо-соціальних вимірах; проаналізовано проблеми та виявлено перспективи їх подолання в контексті сучасної української освіти.

Теоретичне і практичне значення статті полягає в тому, що наведені матеріали сприяють подальшій розробці проблематики щодо наукової рефлексії освіти. Основні теоретичні положення та висновки, своєрідне концептуальне усвідомлення проблем вітчизняної освіти можуть бути використані для майбутнього утвердження сучасної гуманістичної компоненти в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Олексенко Р., Воронкова В. Освіта для сталого розвитку цивілізації в умовах безперервних структурних змін та викликів // Матеріали Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції з міжнародною участю «Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку», Київ. 2020. С. 59–64
2. Лазарева М. Освіта в розрізі: філософський аналіз викликів і реалій сьогодення. [Електронний ресурс] / International scientific e-journal Л'ОГОΣ. ONLINE № 10 (June, 2020). – Режим доступу: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.10.14.html>.
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник // Шкарлет С. (загальна редакція). Київ, 2022. 358 с.
4. Дослідження сфери освіти в Україні До більшої результативності, справедливості та ефективності. Огляд World Bank Group, 2020. 33 с.
5. Bader S., Oleksiienko A. & Mereniuk K. (2022). Digitalization of future education: analysis of risks on the way and selection of mechanisms to overcome barriers (Ukrainian experience). *Futurity Education*, 2(2), 21–33.
6. Oleksiienko A., Kotendzhy L., Kyrylova Y., Kaminsky V. & Viesova O. (2022). An analysis of the digital university phenomenon: dilemmas, new opportunities. *Futurity Education*, 2(4), 18–25.
7. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (Частина II) / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2019. 150 с.
8. Report on the state of legal education in Ukraine. [Електронний ресурс]. 2018. – Режим доступу: <https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine/376858>.
9. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y. & Kdyrova I. (2022). The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*, 2(3), 13–22.

10. Аналіз стану та основні підходи з оцінювання якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти України / С. Л. Лондара. Київ, 2021. 161 с.
11. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. М. Мазорчук, Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох. Київ, 2019. 439 с.